

## QUTADG‘U BILIG‘ ASARI

**Yigitaliyeva Gulasal**

*Farg‘ona Davlat Universiteti,  
Filologiya fakulteti, Filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili  
yo‘nalishi, 25.184-guruh talabasi*

**Annotatsiya.** *Ushbu maqolada Yusuf Xos Hojib tomonidan XI asrda yozilgan mashhur didaktik-doston – “Qutadg‘u bilig” asarining mazmun-mohiyati, g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari va tarixiy ahamiyati tahlil qilinadi.*

*Asarda davlatni adolatli boshqarish, axloqiy barkamollik, inson kamoloti hamda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish masalalari keng yoritilgan.*

*Maqolada asarning bosh qahramonlari orqali ifodalangan falsafiy qarashlar, xususan, adolat, davlat, aql va qanoat tushunchalarining uyg‘unligi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, “Qutadg‘u bilig”ning turkiy adabiyot va ma‘naviy tafakkur taraqqiyotidagi o‘rni ham yoritib beriladi. Asar nafaqat badiiy yodgorlik, balki siyosiy-falsafiy qo‘llanma sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.*

**Kalit so‘zlar:** *Qutadg‘u bilig, Yusuf Xos Hojib, didaktik doston, adolat, davlat boshqaruvi, axloqiy tarbiya, falsafiy qarashlar, turkiy adabiyot, ma‘naviyat, siyosiy g‘oyalar.*

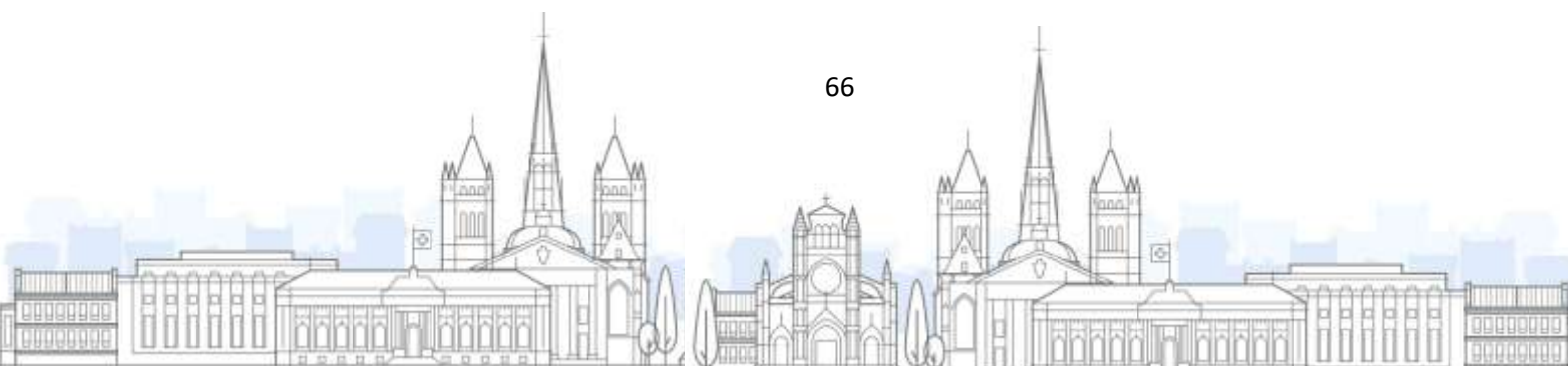
**Annotation.** *This article analyzes the content, ideological and artistic features and historical significance of the famous didactic epic “Kutadgu bilig” written by Yusuf Khos Hajib in the 11th century.*

*The work broadly covers the issues of fair governance of the state, moral perfection, human perfection, and regulation of social relations in society.*

*The article examines the philosophical views expressed by the main characters of the work, in particular, the harmony of the concepts of justice, state, reason, and contentment. It also highlights the role of “Kutadgu bilig” in the development of Turkish literature and spiritual thought. The work is not only an artistic monument, but also of great importance as a political and philosophical guide.*

**Keywords:** *Kutadgu bilig, Yusuf Khos Hajib, didactic epic, justice, state administration, moral education, philosophical views, Turkish literature, spirituality, political ideas.*

**Аннотация.** *В данной статье анализируются содержание, идеологические и художественные особенности, а также историческое значение знаменитого дидактического эпоса «Кутадгу билиг», написанного Юсуфом Хос Хаджибом в XI веке.*



*Произведение широко охватывает вопросы справедливого управления государством, нравственного совершенства, человеческого совершенства и регулирования социальных отношений в обществе.*

*В статье рассматриваются философские взгляды, выраженные главными героями произведения, в частности, гармония понятий справедливости, государства, разума и удовлетворенности. Также подчеркивается роль «Кутадгу билинг» в развитии турецкой литературы и духовной мысли. Произведение является не только художественным памятником, но и имеет большое значение как политическое и философское руководство.*

**Ключевые слова:** «Кутадгу билинг», Юсуф Хос Хаджиб, дидактический эпос, справедливость, государственное управление, нравственное воспитание, философские взгляды, турецкая литература, духовность, политические идеи.

### **Kirish**

Qutadg‘u bilig — XI asrda Yusuf Xos Hojib tomonidan yozilgan turkiy adabiyotning eng qadimiy va yirik yodgorliklaridan biridir. Asar 1069–1070yillarda Qoraxoniylar davrida yaratilgan bo‘lib, u hukmdor Tavg‘ach Bug‘raxonga bag‘ishlangan. Asarning nomi “saodatga eltuvchi bilim” degan ma’noni anglatadi va u insonni ham dunyoviy, ham ma’naviy baxtga yetaklovchi qo‘llanma sifatida yaratilgan.

Asarning asosiy g‘oyasi adolatli davlat boshqaruvi va komil inson tarbiyasiga qaratilgan. Unda jamiyatning barqarorligi to‘rt asosiy tushuncha orqali ifodalanadi: adolat, davlat va baxt, aql va zakovat, qanoat va oqibat. Bu tushunchalar asarda to‘rt obraz orqali gavdalantirilgan: Kuntug‘di — adolat, Oyto‘ldi — davlat va baxt, O‘gdulmish — aql va zakovat, O‘zg‘urmish — qanoat va oqibatni ifodalaydi. Shu orqali muallif davlat va jamiyat hayotining uyg‘un modelini yaratadi.

Asar she’riy shaklda, masnaviy uslubida yozilgan bo‘lib, unda 6500 dan ortiq bayt mavjud. U boblar va qismlarga bo‘lingan, har bir bobda axloqiy, siyosiy va falsafiy masalalar yoritiladi. Asarda hukmdor va xalq munosabati, adolat, ilm, axloq, halollik, sabr, qanoat va vijdon kabi tushunchalar keng tahlil qilinadi.

Yusuf Xos Hojib fikricha, davlatning kuchi boylik yoki qurolida emas, balki adolat va bilimda namoyon bo‘ladi. Asarda insonni komillikka yetaklovchi asosiy fazilatlar sifatida aql-zakovat, odoq-axloq, ilmga intilish, sabr-toqat va adolatparvarlik ta’kidlanadi. Bu g‘oyalar orqali muallif ideal jamiyat va ideal inson modelini yaratishga harakat qilgan.

“Qutadg‘u bilig” turkiy adabiyot tarixida birinchi yirik siyosiy-falsafiy doston sifatida katta ahamiyatga ega. U nafaqat badiiy asar, balki o‘sha davrning ijtimoiysiyosiy hayotini o‘rganish uchun muhim tarixiy manba ham hisoblanadi. Asar keyingi davr adabiyoti va davlat boshqaruvi g‘oyalariga kuchli ta’sir ko‘rsatgan.

Bugungi kunda ham bu asar ma'naviy tarbiya manbai, boshqaruv va liderlik bo'yicha qo'llanma, axloqiy qadriyatlarni shakllantiruvchi muhim manba sifatida o'rganilmoqda. xulosa qilib aytganda, "Qutadg'u bilig" insonni komillikka yetaklovchi, adolatli jamiyat qurish g'oyasini targ'ib qiluvchi bebaho ma'naviy merosdir.

Qutadg'u bilig — turkiy yozma adabiyotning eng muhim yodgorliklaridan biri bo'lib, u faqat badiiy asar emas, balki o'rta asr siyosiy-falsafiy ensiklopediyasi sifatida ham qaraladi. Asar Yusuf Xos Hojib tomonidan Qoraxoniylar davrida yaratilgan bo'lib, unda turkiy davlat boshqaruvi tizimi, jamiyat tuzilishi va inson axloqi chuqur tahlil qilingan.

Asarning til xususiyati juda muhim bo'lib, u eski qoraxoniylar turkiy tilida yozilgan va keyinchalik turkiy tillarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Unda arab va fors tilidan kirib kelgan ko'plab terminlar ishlatilgan, bu esa o'sha davr madaniy sintezini ko'rsatadi.

Asar aruz vaznida yozilgan bo'lib, bu turkiy adabiyotda she'riy shaklning yuqori darajada rivojlanganini isbotlaydi. Asarda 6500 dan ortiq bayt mavjud bo'lib, u dialog shaklida qurilgan, ya'ni qahramonlar o'zaro suhbat orqali fikr almashadi, bu esa asarni didaktik jihatdan yanada ta'sirli qiladi.

Asarning qo'lyozma nusxalari keyinchalik turli hududlarda topilgan, eng mashhur nusxalari Vena va Qohira qo'lyozmalari hisoblanadi, bu esa uning keng geografik tarqalganini ko'rsatadi.

Asarda hukmdor idealining shakllanishi juda muhim o'rin tutadi, unda hukmdor adolatli, bilimli, sabrli va xalqparvar bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi. Shuningdek, vazir, olim va zohid obrazlari orqali jamiyatning turli qatlamlari o'rtasidagi muvozanat ko'rsatiladi. Asarda tasavvufiy g'oyalar ham seziladi, ayniqsa qanoat, nafsni tiyish va ma'naviy poklik g'oyalari O'zg'urmish obrazi orqali ifodalanadi. Asar faqat siyosiy qo'llanma emas, balki axloqiy tarbiya ensiklopediyasi hamdir, unda halollik, rostgo'ylik, mehnatsevarlik va ilmga intilish asosiy qadriyatlar sifatida berilgan.

Asarda ko'plab maqol va hikmatlarga o'xshash iboralar ishlatilgan bo'lib, bu xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. "Qutadg'u bilig" Sharq Uyg'onish davri g'oyalarining turkiy adabiyotdagi yorqin ifodasidir va u Forobiy, Ibn Sino kabi mutafakkirlarning falsafiy qarashlari bilan hamohanglik kasb etadi. Asarda inson kamoloti uch asosiy omil — aql, bilim va axloq orqali shakllanishi ta'kidlanadi.

### **Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, "Qutadg'u bilig" asari turkiy xalqlarning ma'naviy tafakkuri va davlat boshqaruvi haqidagi qarashlarini yuksak darajada ifodalagan, bugungi kunda ham tarbiyaviy va ilmiy jihatdan o'z dolzarbligini yo'qotmagan bebaho merosdir.

Qutadg'u bilig — turkiy yozma adabiyotning eng yirik va ma'naviy jihatdan boy asarlaridan biri bo'lib, u o'z davrida ham, bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega. Yusuf Xos Hojib ushbu asarda adolatli davlat boshqaruvi, komil inson tarbiyasi va jamiyat

barqarorligini ta'minlaydigan asosiy tamoyillarni chuqur yoritib bergan. Asarda ilgari surilgan adolat, bilim, axloq, qanoat va aql kabi tushunchalar jamiyat hayotining poydevori sifatida ko'rsatiladi.

Asarning falsafiy mazmuni shundan iboratki, inson va jamiyat faqat ma'naviy yetuklik, bilim va adolat orqali rivojlanadi. Undagi obrazlar orqali muallif davlat tuzilishi va ijtimoiy munosabatlarning ideal modelini yaratgan. Shu jihatdan

“Qutadg‘u bilig” nafaqat adabiy yodgorlik, balki siyosiy-falsafiy qo‘llanma sifatida ham qimmatli manba hisoblanadi.

Qutadg‘u bilig asari turkiy xalqlarning ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy tafakkuri shakllanishida muhim o‘rin tutadigan noyob manbadir. Yusuf Xos Hojib bu asar orqali jamiyatni boshqarish, insonni tarbiyalash va davlatni adolat asosida rivojlantirish g‘oyalarini badiiy-falsafiy shaklda ifodalagan. Asarda ilgari surilgan asosiy fikr shundan iboratki, jamiyatning barqarorligi hukmdorning adolati, xalqning bilimga intilishi va insonlarning axloqiy yetukligiga bog‘liqdir.

Asar mazmunida insonning ma'naviy kamoloti, ilm-fan va axloqiy fazilatlar eng muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Undagi obrazlar orqali davlat tizimining ideal modeli yaratilgan bo‘lib, unda adolat, davlat, aql va qanoat uyg‘unligi jamiyatning asosiy tayanchi sifatida talqin etiladi.

Qutadg‘u bilig” asari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan holda, insonni komillikka, jamiyatni esa adolat va barqarorlikka yetaklovchi bebaho ma'naviy va falsafiy meros bo‘lib qolmoqda.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
2. Rahmonov N. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘qituvchi, 2011.
3. Sodiqov Q. Eski turkiy til va yozma yodgorliklar. Toshkent: Fan, 2013.
4. Mirzaev T. Turkiy adabiyot manbalari. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2014.
5. Abdurahmonov G‘. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Sharq, 2015.
6. Hojiahmedov A. Yusuf Xos Hojib va “Qutadg‘u bilig”. Toshkent: Fan, 2016.
7. Qodirov B. Sharq adabiyoti va falsafasi. Toshkent: Universitet, 2017.
8. Tursunov S. Turkiy xalqlar adabiy merosi. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018.
9. Eshonqulov J. O‘rta asr adabiy yodgorliklari. Toshkent: Tafakkur, 2019.
10. Nasriddinov S. Qoraxoniylar davri tarixi va madaniyati. Toshkent: Fan, 2020.
11. Rustamov A. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2021.
12. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Qutadg‘u bilig maqolasi. Toshkent, 2017.

13. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
14. Saidov M. Turkiy yozma yodgorliklar tahlili. Fan va texnologiya, 2022.
15. Bartold V.V. Markaziy Osiyo tarixi. Toshkent nashri (qayta nashr), 2018.

